

Adnadin Jašarević

BITI ILI NE BITI

Bio jednom jedan. Rođen 30. decembra 1905. u Sankt Petersburgu. A možda nije rođen. I, ko zna gdje možete naći grad tako čudnog imena. Biće, nema ga. Znači, taj jedan nije bio. Ili bar nije bio Даниил Иванович Ювачев. Latimo Hamletove pitalice: *biti ili ne biti pitanje je sad...*

Pa, i nije neko pitanje.

Nekom razumnom, nekom ko nije bio, onom *jednom* jedan, jasno je: bolje je ne biti.

Nemoj biti!

Nemoj!

Suhonjavi dječak, tokom časa matematike, dosadnog, ispisuje vinjete, svjestan kako zbrajanje dva i dva ne odgovara na bilo koje pitanje, ne neko značajno, svakako. Potpisuje ih sa Horms. Onda prekriži 'o' i iznad potpisa dodaje 'a'. Harms. Razmišlja o Čarms ili Šardam, no, potpise te ostavlja za buduće bilješke. Opažanja? Za nove časove iz znanosti koje, valjda je takva priroda njina, nemaju smisla za bitak, nebitak, pa se tumačenjem bave onoga što se tumačiti ne da, onoga što se nikada nije desilo, čega nikada nije bilo, niti će biti.

Bilo, ne bilo... Tek, *jednom se Orlov prejeo pirea od graška i umro...*

Umrijeti nije ništa nova čini mu se dosljedno, neporecivo, puka istina kojoj se ne da ništa dodati niti oduzeti. Čini mu se... *Spiridonov je umro sam od sebe. Jedna starica se usljed pretjerane radoznalosti nagnula kroz prozor, ispala i razmrskala se.* Eto, nikom ništa.

Pučka lulu, očiju zaklonjenih obodom kačketa. To je zgodno, jer sjenka pada preko njegovih očiju, pa niko od prolaznika ne može smotriti pogled što ih savjesno posprema u bilježnicu. To je nezgodno, jer povjetarac vraća dim, nazad, njemu u lice, baš pod taj široki obod. Tako, lice mu je okruženo oblačkom dima, oči crvene, suze. Pa, iako je skriven, ne može baš mnogo toga vidjeti. Ne mari. Svi će umrijeti. Ako ne danas, a ono sutra, izvjesno je.

Ispuha nos, glasno, gurnu slinavu maramicu u džep, poguri se, kao da se sprema za utrku, pa zabrza, dugim koracima, ne baš podešenim kako treba, niz Puškinovu ulicu. *Puškin je bio pjesnik i stalno je nešto pisao.* Nije mu

pomoglo sve to pisanje. Aha! Zastane u mjestu, ukopa se: eto ga! Sagne se, brzo, zgrabi kamen i: baca ga snažno, koliko mu desnica dopušta, preko ulice, pravo u izlog slastičara Koruševa. Staklo zvoni, praska, Korušev galami. Harms pojuri naprijed, kao da ga se sve to ne tiče. Ne tiče ga se, uistinu. Samo je htio isprobati Puškinovu navadu. Taj je volio bacati kamenje – nikad mu dosta. Korača brzo – baš je krakatio – premeće u glavi što bi mogao izvesti na skupu Oberiuta. Mogao bi poput Puškina stalno padati sa stolice. Puškin se na stolici nije najbolje snalazio.

Dakle, ovako ćemo: pročitam ja nešto svoje, može baš crtice o Puškinu. Pa onda padnem sa stolice. Onda će Igor Bahterev održati jedan besmislen govor citirajući nepoznate pjesnike. Slijedeći, on će pročitati govor, ali sa marksističkih pozicija. Tako će nas zaštititi. Na kraju, dvojica nepoznatih priči će stolu držeći se za ruke i izjaviti: povodom prikazanog nemamo što reći, ali možemo nešto otpjevati. E, kad oni otpjevaju svoje, izaći će Gega Kecman i ispričati nešto iz života svetaca.

Harms lupa lulom o dlan ljevice kao, apludira, hihoće zadovoljan sobom. Svi ga prolaznici zagledaju. Zapravo, muškarci. Dame okreću glavu koliko im to ukrućeni vrat i previše uštrkana kragna dopuštaju. Samo da ne gledaju u to čudo neviđeno. *Bože sačuvaj!*

Njemu to ne smeta, njihovi uzdignuti, naprćeni nosići. Kako koja klizne pored njega, baš poput lađe, a on, raširi pelerinu poput krila, čudnih krila, biće kariranih, a u šaci, odnekud se stvori, lupa. Pa njegovo oko, gledano s njihove strane, izgleda preveliko, buljavo opako oko koje prijeti, progutati će vas, zinulo k'o štuka, od glave do pete, u jednom zalogaju.

Niti jedna nalik Tamari Aleksandrovnoj. Niti jedna ne doseže, ma ni u pola, obujam njenih grudi, grudi što je najavljuju, srljaju naprijed, neodoljiva prethodnica gđice Aleksandrovne. A tek nožica, to svečano zavijeno stopalo, svedeno u cipelicu, onu cipelicu što nervozno kucka o pločnik. Pa blijeda ručica, prsti tanušni toliko da vam se učini kako će nestati, puf, onako, na očigled, kao čarolijom. Kamoli da vas mogu pogledati njenim okom boje trave, okom velikim i dubokim poput okeana... A kad se iznad okeana obrva mangupski uzdigne, objavljuje oluju,

eh, pa to je neponovljivo. Eto, niti jedna ne liči na Tamaru Aleksandrovnu. A Harms joj baš juče pisao kako se zaljubio u tri djevojke koje joj nalikuju. Lažovčina.

I, hop, eto ga: pred vratnicama kafane Rim. Gega Kacman se nalaktio kroz otvoreni prozor: namiguje obješenjački. Valjda je ulovio Harmsov pogled, kako savjesno odmjerava, premjerava, iskušava sve te sise u prolazu.

Sise su veoma zanimljive: okrugle poput jabuke, druge nalik na kruške, onako ušiljene ka rumenom vrhuncu, baš kao vršci Kilimandžara, kad ih sunce zapali – to je negdje pročitao, o tom Kilimandžaru, u dalekoj Africi – pa malehne poput školjke, skrivena blaga, ili velike, obješene poput mješine, a uzbibane poput talasa divljeg sjevernog mora... Ima ih tužnih, ima ih veselih, ima ih povučenih, ima ih drčnih, sise kao sise... Zapravo, kao da ih nema...

Harms zamišlja sve, ama baš sve žene bez sisa, kako se jutrom bude bez njih, kao da ih je neko čarolijom odstranio... Smješka se osluškujući vrisku diljem kugle zemaljske i zakoračuje preko praga. A nije morao...

(1932. Kursk)

Sam sam. Svake večeri Aleksandar Ivanović negdje odlazi, a ja ostajem sam. Gazdarica liježe rano i zaključava sobu. Susjedi u ostale četiri sobe spavaju i samo ja ostajem sjediti sam u svojoj maloj sobi i palim petrolejku.

Ništa ne radim: u mene se uvlači ledeni strah.

Takav strah niko ne poznaje.

Srce vam u ledenicu stvara.

A bijele, savršene sante plutaju krvotokom.

Mećava u plućima. Vjetar urla, vrišti, kida, nad poljima bronhiola...

A u mislima samo mrzla polja, pustara kojoj kraja nema...

Takav je to strah.

Strah od samoće.

Samoće tako bliske smrti.

Sam sam, sam, sam, sam, sam, sam, sam sam, sam...

Do te mjere sam... skoro da me nema... kao da nikada nisam bio, nisam, niti ću biti...

Ukoliko me samoća određuje, onda, van svake sumnje, o meni ne treba ni govoriti.

Samoća me izjela: i ruke što djelaju, i noge koje me pokreću, i prsa što se nadimlju, i srce što bije, i mozak koji sve nabrojane pokreće... Ništa od mene ne preostaje ispred te stravne samoće, ništa da svjedoči o meni, ništa dovoljno

pouzdanost što ima svrhe u praznini, mojoj pustojoj zemlji, tako pustojoj, ne da je se imenovati, opisati, izreći bilo šta o noj, što je opisuje...

Takva je ona, neopisiva, konačna i neopoziva, ta velika samoća...

Velika i gladna. Toliko gladna, mogla bi progutati svekoliko čovječanstvo.

(1942. Lenjingrad)

Aleksandar Ivanović čuti štipanje sjeverca na obrazima. Ne da mu se izvući šake iz džepova kaputa, ali, što je tu je. Zastane, hukne, pa onda, brzo, kao kad zmija zaskoči iz žbuna, posegne ka šalu, povuče ga naviše, sve preko nosa, i potegne kragu preko obraza, koliko je moguće. Prsti kao da nisu njegovi, odlutali. Zgura šake nazad, u džepove, koji mu se čine topliji od ognjišta.

- Boooooommmmm!!! – odjeknu iz pravca predgrađa.

Aleksandar Ivanović se poguri, tražeći zaklona uz zid...

- Šta je, prpa? – to je Igor Bahterev. Uvijek pretjerano prpošan.

- Ma ne. Samo mi se učinilo da sam izgubio kukuruzu, pa pretresam džepove.

- I, jesi li?

- Što?

- Izgubio kukuruzu?

- Aaaaaa, ne, nikako, evo je... – pokaže tužni zamotuljak.

Tužan, jer je krpa u koju je kukuruza umotana vidjela i bolje dane. Tužan, jer je mali, mali, skoro nevidljiv. Tužan, jer tu kukuruzu iz zamotuljka neće pojesti Aleksandar i Igor. A mogli bi. Niko ne bi znao.

Igor se obližuje. Aleksandar ga zagleda pa se i on počeo obliživati.

- Imaš još nešto?

- Aha. Komad usoljene haringe.

- Ma, prava gozba.

- Istina je.

- Ja sam namaknuo porciju graha.

- Ma, vidi ti to.

- Ništa posebno, koliko za dva zalogaja.

- Biće dosta.

- Mora biti, hajdemo.

I, dvojica zavjerenika, otšuljaše se niz Lenjinovu ulicu, sve do križanja sa Staljinovom. Gaze kroz snijeg kao da nastoje ne ostaviti traga, kao da niko nije prošao baš tada,

u to vrijeme, baš tom ulicom.

Velika se praznina uselila u njegov trbuh. I ne namjerava otići.

Sjedi u mračnoj sobici, na podu.

Mračna je jer su zatvorili prozor. I, jer mu nisu dali svjetiljku. Ništa mu nisu dali. Niko ne ulazi ovamo, kod njega, niko da provjeri što je s njim. Krkljavo se nasmije. Sjetio se umjetnika u gladovanju. Pa i on je sad taj, ne baš voljno. *Nigdje publike da mu se divi, umišljenom asketi što hranu odbija, kao da je bolji od drugih, od svih tih mrsnih ljudi. Dakako, neki bi ga gledali s divljenjem, cijeneć' sve to odricanje, drugi s mržnjom, gladeći zamašne trbuhe – što nam TAJ hoće reći!?, poneki opet, meka srca, sa sažaljenjem, gledajuć' da, kraj mrkih, i uvijek opreznih stražara, dobace mrvičak hrane do njega, a pobožni ga sumnjičavo zagledaju nastojeć' dokučiti da li je on na putu svetačkog uznesenja ili, moguće je, zbija s njima šalu, ama baš sa svima što su patili u ime vjere... Djeca ga se boje, skrivaju iza materine suknje, a one, krste se, često, brzim uvježbanim pokretima, jer, poznato je, žene ne razumiju nikoga ko odbacuje tjelesna zadovoljstva. E, sad... Pogledajte to ovako: ako je taj umjetnik u gladovanju dosljedan, onda, zna se, neće niti njih zagledati, nimalo želje pokazati da se pod suknje zavuče, i za sve drugo što potom slijedi...*

Rezimirajmo, ja jesam umjetnik u gladovanju, ali, publike nema i neće je biti, nikoga da se divi mojoj dosljednosti, nepokolebljivosti, dostojanstvu, nijekanju, odricanju, i, zašto da ne, odsustvu.

Aleksandar i Igor pred kapijom, zaključanom ne zbog toga da neko ne bi mogao ući, nego da ne bi mogao izaći, razmatraju tu neugodnu činjenicu. Kako da izađu? Kako još uvijek nisu ušli, njihove dvojbe mogu izgledati glupo, bez veze, čisti neosnovani kukavičluk. Ali, ako uđu, to je sasvim druga priča: uvijek se mogu pozvati na opravdan oprez.

Nikako da se odluče.

Stajali bi oni tako, cupkajući u snijegu, šaka nabijelih duboko u džepove, čitavu vječnost, sve dok ih vjetar i snijeg ne zalede, tako da pomislite kako su se umjetnici poigrali, napravili dvije statue... a potpisane sa 'uvijek na oprezu'. Stajali bi, ali, kako to biva sa uvijek budnim službenicima naroda, uoči ih stražar.

Promolio glavu kroz prozorčić, baš poput kornjače.

- Kuda, drugovi!?!- proskića, jer studen ga šćepala za gušu čim je ulovila priliku.

- Ovaj, mi bi unutra... – promrsi Aleksandar, na što se stražar zablenu u njega kao da pred sobom ima dokazanog ludaka.

- Ma nemoj. E za takvo što još nisam čuo... – skide kapu i počea se po glavi.

- Kako to? Zar ovamo niko ne ulazi? – Igor će zbu-njeno.

- Ulaze, ulaze, ali niko do sada svojom voljom. Niko otkako ja pamtim, ni moj otac, ni deda...

- Kako to, deda? – zgranuto će Aleksandar.

- Jednostavno je to, druže. To ti je nasljedna titula. Solženjicini su ovdje čuvari, baš ovdje na kapiji, otkako je zatvor izgrađen. Zna ono: sa oca na sina...

- I, kažete, nikada niko... – Igor osupnut, pod dejstvom blage nevjerice.

- Baš niko, druže.

- A, ovaj, kako stojite sa izlaskom? – Aleksandar se skrio iza Igora, tako da mu samo glava proviruje preko njegovog ramena.

- Nikako, druže. Kod nas samo ulaze.

- Samo tako...

- Aha, možda drugdje ima zatvora iz kojih samo izlaze. Ali, ovaj nije od takvih.

- Aha... Baš zanimljivo... – besmisleno primjeti Aleksandar.

- Jeste, baš. – Igor ga munu u rebra – Nego, druže, mi ne bismo provjeravali sve to o ulascima i izlascima. Ali...

- Što biste onda, druže? Brzo se dosjetite, jer će mi se s brkova spustiti ledenice.

- Eto, ovaj... Ma, dobro, donijeli smo nešto hrane za našeg druga.

- On vam je jedan od onih što ih dovode mimo njihove volje.

- Aha... Drugovi, vi biste da ga nahranite.

- Da, da, baš tako. – Igor će s olakšanjem.

- Ali, ne znamo kako.

- Drugovi, ne brinite, ja sve znam.

- Šta sve?

- Pa, sve u vezi hranjenja. Kako vi ne želite ući, onda, možete ostaviti hranu kod mene.

- Samo tako, jednostavno.

- Jednostavnije ne može biti. Dajte, - povuče se prozora – recite mi njegovo ime.

- Danil, Danil Harms.

- Ma ne, budalo! – Igor odgurnu Aleksandra.

- Što sad? Harms ili ne?

- Даниил Иванович Ювачев! Даниил Иванович Ювачев!

- Evo, pišem... Gotovo. Dajte hranu ovamo.

Aleksandar i Igor isprazne džepove, sve kroz prozor, a onaj nasljedni stražar, uredno ih posloži na stolicu, popisa što se nalazi u njima i izdade im potvrdu.

- Eto, to bi bilo sve, drugovi.

- On će dobiti hranu?

- Ne brinite, drugovi. Dobili ste potvrdu, zar ne? – reče i zalupi im kapke pred nosevim.

Ispalo je da nije tako lako napisati pismo dragoj Klavdiji Vasiljevnoj. Toliko je toga čega se ne sjećam. Ali, Klavdije, da, njenog se vrckavog smijeha sjećam. I njenih očiju, razigranih poput mačića, i dugih, predugih prstiju, a bijelih kao čist jutarnji snijeg... I topline... Topline Klavdije Vasiljevine mi nedostaje, o kako mi nedostaje... Toplina žene... Valjda nas sve drži u životu... Sve nas... izgubljene...

Prvo sam napisao nježni dio... Ni sam ne znam kako se to dogodilo, ali jednog prekrasnog dana Vi odjednom više niste bili Vi, mada ne zato što ste postali dio mene ili ja dio Vas, ili oboje dio nečega što je ranije bilo dio mene samog, ako već i sam nisam bio tek čestica koja je, sa svoje strane, bila tek dio... Taj mali dio Klavdije u meni, tek ovlašan pogled na umjetnika u gladovanju, daje mi snage odigrati moju ulogu do nekakvog kraja. Ne znam kakvog, ali znam da bi bilo kakav kraj, bilo gdje, bilo kada, bio nepodnošljiv bez nježnog pogleda blagonaklonog svjedoka.

Šaljivo: O kako ste Vi prelijepi, Klavdija Vasiljevna!

Pa zar nije ljepota tek puka šala? Šala koju baš ne razumijemo, pa joj se u neznanju divimo, klanjamo pred njom kao pred kumirom. Ponekad mi se čini da sam jedini u svijetu koji se imao hrabrosti smijati u lice toj ljepoti koja gubi... kopni, nestaje, topi se u talasima – a oni, dakako, teku ka nekakvom kraju!

Ozbiljan sam bio kad se to od mene nije očekivalo: Praziluk na pijaci ne košta više 30, već 35, ili čak 40 kopejki! A vi sad vidite što da radite sa vašom ljubavi! Pijaca će potkopati i najstrastvenije veze, razvesti najstaloženije parove, uništiti porodice koje su obećavale uredno razmnožavanje, čvrste kao kamen, razvijati ih poput pepela... Praziluk je praziluk, a sve drugo, kako vidimo, baš prah i pepeo, i voljeni i nevoljeni, lijepi i ružni, bogati i siromašni... Niko ne

odolijeva pijaci.

Trojica sjede za stolom,

U polumraku.

Uljanica osvjetljava lica grabljivica. Dahću oni, zubi iskeženi, jezici isplaženi, a sline cure niz bradu, k'o da ste im o lica okačili vodopad. Očice im usredsređene, k'o u strijelca, na: usoljena haringa, kukuruza, šaka graha.

Šute. Ni riječi. Samo gledaju. Kao da očima jedu.

A onda, neočekivano, odgovarajući na tajanstveni znak, navale na haringu, na kukuruza, na grah. Grabe prstima, trpaju komadiće u usta, drobe zubima, guraju niz jednjak, skupljaju ostatke, oblizuju prste, a čuvar Solženjicin, onaj nasljedni, čak siše masnu krp u kojoj su nekad, ne zna se kad, bile zamotane haringe.

Kakva gozba!

Naš umjetnik osluškuje groktanje, uzdahe dostojne snošaja, pa čak i skičanje. Nije mu lako pošto ne može dokučiti što se zbiva s druge strane vrata. Na trenutak se ponadao da će doći pogledati ga. No, kakofonija se zahuktala, dosegla vrhunac, a nikoga ni da zakuca, kamoli da povuče rezu i zaviri.

Nikoga ne svjedoči o njegovom gladovanju. Niko ne blaži samoću. Ne bi mu smetalo ni kada bi posumnjali: da možda, negdje, ispod prostirke, u mračnom čošku, skriva tajne zalihe hrane... koliko da preživi, a sve to samo ne bi li istjerao do kraja ulogu. A ona jeste najveća, najteža, veličanstvena, samim tim teška za odigrati, uloga umjetnika u gladovanju.

Ta je uloga u izvjesnoj fazi besprizorna. Nije siguran u kojem činu, ali, uvjeren je, scena nestaje. Stol i stolice... Prljava zavjesa. Tajanstveni zidovi. (Tajanstveni su, jesu, jer nije jasno kome trebaju, zašto su ih zidali baš ovdje, a ne tamoiza, ko??? Ili Ko!!! Ili niko... Čemu služe? Ničemu?) Isprva sve biva sjenovito... nejasno. Boje čile. Oblici hrle ka tami, rastaču se, svjedoče, u posljednjoj replici, kako ih nikada nije bilo.

Nema scene.

Osim ako ne podrazumijevamo da je noć veliki scenograf u ovoj drami.

Preostaje samo umjetnik.

Gladuje.

Dosljedan odigrati ulogu do kraja. Iako nema nikoga da mu se divi, nikoga da aplaudira, pa ni da ga izviždi.

Kako god. Njega publika ne zanima. Niti slavljenje, niti kuđenje.

Jedino ga zanima čudo kao narušavanje fizičke strukture svijeta.

Gladovanje nije dovoljno.

Ne biti, ako je moguće i prije posljednjeg čina, vrhunac je uloge što ju igra.

Zamišlja se kako u desnici pridržava nježno vlastitu lubanju. Ona se bezobrazno kezi kao da su joj poznate tajne ustrojstva univerzuma. Glumac preispituje repliku: *Ne biti je biti, možda... Ili: biti je ne biti.*

Nije uvjeren kako je izrekao što je namjeravao o nebitku, pa, rezigniran, odlazi u tamu.

Nema scene, nema publike, nema ni glumca.

Samo noć. I lubanja.